

Це не Сорочинці на Пслі. Це не Голтва на тому ж Пслі. Річка Псло тут не протікає. Чималий гандж має місцевість,— бракує Псла з його надзвичайною водою і непере-вершеної краси берегами. Це Київщина, а не Полтавщина, і хоч тутешня річка теж має назву, проте з певністю встановити її не пощастило: під рукою не трапилось карти. Місцеві мешканці звать воду різно — одні кажуть "Роська", бо нібито спричиняється до народження славнозвісної Росі, другі — "Синявка", бо тече в напрямі до ріки Синяви, треті звать "Тікичка" з подібних же причин, а четцерті кажуть "Дніприк", не без підстав сподіваючись, що річечка зрештою родичається із самим Дніпром. Отже, це не Сорочинці й не Голтва, з легкої руки Гоголя та Горького 1 славні в літературі.

Мальовничі схили річки де в чому поступаються Псловим, але це тільки на вибагливий смак закоханих у Псло. Для всіх інших місцевість приваблива без усяких порівнянь. Колись чорніли по схилах праліси Київської Русі, а тепер верхи жовтіють від розквітлих соняхів. Вся околиця знає, що протягом ближчих років укриє схили знов ліс, і не який-небудь, а дубовий,— так записано в народногосподарському плані району. Річка тече ліниво, повилася лукою і, піднята греблею ГЕС, утворила затоки й плеса, вигрівається під сонцем, мов не знати яка пестунка.

Яблуні сторукі й стоногі (підперто паколом кожну гілляку!)— кречуть під центнерами антонівки, шафранки, кальвіля й мічурінської ранньої. Сливи мерехтять бузковими плямами в гущині листя. Золоті стоги мріють на сонці з трьох, ба ні — таки з чотирьох боків села, бо село велике. Курять дороги за півторатонками, тракторами-тягачами, безтарками, простими мажами: все повністю перемкнулося на возіння зерна до приймальних пунктів.

Вулиці села вже обсаджено молодими деревами, та якими! Війна пощезла з її руйнаціями й трощеними садами, не помітити її й сліду. Кілька штук катальп 2 райагроном посадив навіть власноручно. А решта — каштани, волоські горіхи, та дуби, та чорноклени, та щепи слив,

черешень, груш. Один квартал села має вже тротуари, а вся центральна вулиця — акуратну хазяйську бруківку. Небо, як звичайно,— серпень його трохи прихолодив, але синій блиск іще сліпить очі. І сонце, нівроку йому, пече й смажить ярмарок, як на пательні.

Ярмарок розташувався на майдані коло річки і, коли глянути з греблі ГЕС,—увесь можна побачити в широкім

І тихім плесі. Колись, за переказами, на цьому майдані бенкетували коліїЗ, запаливши довколишні панські добра. Потім, переказують, коло річки сидів, бувало, сліпий кобзар, а юний Тарас Шевченко записував од нього пісень. Ще згодом на майдані шмагали селянську голоту за "аграрні безпорядки" у 1905 році. Нарешті, з цього ж таки майдану пішли в революцію — до Щорса 4, до Пархоменка 5, до Ворошилова, до Котовського 6 — найкращі люди довколишніх піль. Тут збиралися, закладаючи підвалини колгоспного ладу, тут святкували Першотравень і Жовтневі дні. Гітлерівці на майдані страчували героїв підпілля. На майдані ж відбулася щаслива зустріч рідної армії, яка прийшла з портретами Леніна на гвардійських прапорах.

Строкатість і галас ярмаркові такі ж, як і на Пслі. Горшки, макітри, глечики й полумиски яскравою кучугурою вилискують серед натовпу, вбирають очі. Щоправда, гончар випалив і новий товар — біленькі ізолятори для стовпів. Теперішні чумаки продають сіль, тараню й чехоню не з возів, а з кооперативного магазину. Заклопотаний Солопій Черевик не йде з мазницею, напитуючи дьогтю до смаку,— він з каністрою в руці чвалає до Нафтозбуту по пальне. Парася Черевиківна 7 приїхала на ярмарок не батьківськими волами, а мотоциклом,— вона агроном, їй треба домовитися про багато справ. Тим часом ходить попід ятка-ми й купує подружкам барвисті стрічки, намисто, коралі, цукерки; як і колись. По теперішніх ярмарках чортів із червоною свиткою не помічено, вони повністю перебралися деінде, а сміху, пісень, жартів, галасу, шарварку — хоч би вмістити в одні вуха...

Огрядний дядько в гарному костюмі й солом'яному брилі не поспішаючи проходить ярмарком. Очі його геть сховалися в, зморшках — сонце таки дошкуляє! — чоло біле, незасмаг-ле, ніс, щоки й шия темно-брунатні. Ярмарок придивляється до нього сотнями очей: 'уже ж, пак, Явтух Каленикович дурно не смажитиметься на сонці! Йому, голові правління колгоспу, клопоту й так вистачає, а от вийшов же Явтух на ярмарок, як і всі. грішні люди...

Дде помаленьку лінькувато, немов і не він ото вчора гасав по степу без угаву, пересідав з машини на коня, з коня— на велосипеда, бігав, як хорт, спав годинку, тільки увечері обідав, вмивався потом, усіх навколо чебе трусив, як чорти грушу. Іде поволеньки, немов і не він ото сьогодні знов порине у звичний ритм дужого колгоспу, розв'язуватиме десятки справ, сумнівів, прийматиме плани, з якими не можна гаятися й хвилини.

О, Явтуха район знає, як облупленого!.. Та що район...

Сидить жінка на возі, ріже на шматочки буряк й подає корові, яка охітиіше тягнеться мордою до теляти, що лежить тут же на возі. Телятко крихітне, про таких кажуть, що вони завбільшки з рукавицю.

— Продайте мені вашого цоба,— каже Явтух Калени\*кович, зупиняючись біля воза й чухаючи пальцем білу цятку на телячому лобі,— драстуйте!

— Драстуйте, Явтуше Калениковичу,— одказує жінка з привітною посмішкою,— без мами телятко непродажне!

— Навіщо ж мені корова, тітко? — запитує покупець,— Мені не корова, а цоб потрібний...

— Хіба мало у вас на фермі телят?

— Та то не такі! Я б за вашого цоба й карбованця не пошкодував би!

— Які ви дешеві, Явтуше Калениковичу,— одказує удавано ображена жінка.— Ні, без корівки не продам...

— А нащо оце ви корову вивели? — веде мову покупець, одразу забуваючи про крихітного цоба, який тим часом смокче покупцевого пальця.— Це вже не двір буде без коро\* ви! Старі люди казали, що господиня за коровою дужа!

— Так то ж старі люди!

— Може, голова вашого колгоспу не забезпечує сіном?

— Ба ні, голова в нас тямущий, хоч би й вам під пару! — сміється жінка на возі.

— А корівку ж продаєте?

— Та це я, не вам кажучи, од багатства продаю, Явту" ще Калениковичу!

Жінка підставляє сонцеві радісне обличчя й ніяк не може стримати широкої посмішки.

— Од багатства? — перепитує співбесідник.— Це, пробачте, як у того цигана, що від багатства зодягався в ятір?

— Не смійтеся, нехай здорові будете,— одказує жінка й продовжує швидко й певно, ніби багато разів вимовлене собі й людям.— Я тепер така багата, що зайва корова мені тільки клопіт! Спочатку ніхто не вірить, а як розповім, то всі тільки цмакають...

— Ану-ну, ігхай же й я поцмакаю! — каже доброзичливо Явтух Каленикович.

— Колгосп у нас, як знаєте, нічогенький...

— Нічогенький,— погоджується Явтух Каленикович.

— Ферма у нас показова,— з гідністю підкреслює жінка,— працюю я там п'ятий год, даю рекорди, маю ордена, молоко одержую і на трудодні, і на прогресивку — ну, просто відрами! Є мені час коло власної корівки й телиці в гною бабратись? Та я ж повинна кожної хвилинки до книжки заглядати, записувати раціони, вивчати хімію, бо зрраз рекорда одберуть її незчуєшся! От і доводиться лишати й яму телицю... —

— А ви б її на свою ферму передали, га?

— — Думалось і таке. Дак ферма ж у нас елітна, Явтуше Калениковичу... А моя корова без паспорта... Без породи...

Явтух Каленикович" б'є об поли руками й регочеться. Його чути на другому кінці ярмарку.

— Без паспорта! Оце так проблема! Проблема ще й дилема!

Пересміявшись, Явтух Каленикович стає серйозний і між Іншим каже:

— Цоб цобом, а діло ділом: коли присилати старостів, Харитино Григорівно?

— Гай-гай,— шаріється жінка,— пішли до бога вівці й асти,мої старости!..

— А коли без жарту? — наполягає Явтух Каленикович.— В нашому колгоспі крила вирости махові, треба людей високої марки...

— То виховайте,— просто каже жінка.

— Само собою,— потакує Явтух,— та не встигаємо. Такий колгосп, справжня фабрика...

— Чула, Явтуше Калениковичу... Тисячу гектарів маєте?

— Беріть вище! Тепер і Будинок культури під силу збудувати. Буде у нас в кожній хаті ванна, кочерги на електриці...

— А що ж ви думали, Явтуше Калениковичу!.. Коли вже корову електрикою доїмо, то діло й до кочерг дійде!..

— Рогачі на кнопках,— не посміхнеться Явтух,— і не треба чоловікові, як казав той, об. одвірок спину чухдти... Натисне кнопку, і враз його рогач чухне...

Харитина Григорівна сміється.

— І я пропоную вам, шановна Харитино Григорівно, дв! кімнати з кухнею й з ванною...

— От я скажу вашій доярці,— погрожує жартома жінка,— хіба вона не на місці?

— На місці, на місці, серденько,— оглядається голова колгоспу, ніби й справді так про яку мовиться, почує,— у мене на вас інші перспективи!

Явтух Каленикович помічає цікаві погляди ярмарчан, що фіксують його надто довгу розмову з жінкою, й одразу викладає карти:

— Ми вас запрошуємо не на ферму, а на сади, Харитино Григорівно. На фермі ви все-таки гостя, а справжня хазяйка коло дерев. Пам'ятаєте, був я у вашому садку? З того часу й тримаю в голові.

— Та то ж для себе...

— Ваші яблуні на дослідній станції знають! А ми вам дамо розмах, Харитино Григорівно... Погляньте ось навколо — скільки тут повинно вирости садів!

Жінка Дивиться навкруг, ярмарок зникає їй з очей, буйні дерева колишуть віттям, обличчя доярки стає натхненне, Явтух Каленикович розуміє,— що він свою справу зробив і може йти:~

— Бувайте здорові, Харитино Григорівно. Як надумаете, дайте знати...

Явтух Каленикович рушає йти далі ярмарком, а всі, хто слідкував за його зупинкою, зітхають: знов той Явтух щось надумав!..

Галас і гамір ярмарковий спалахують з новим завзят-" тям. Мукає корова, їй відповідають корови з усіх кутків майдану. Двоє літніх колгоспників згадали старий звичай — гатять долонею об долоню, аж виляски пурхають, мов постріли. Руки почервоніли, але торг ще не скінчено. Об'єкт їхнього азарту — місячне порося — час від часу пронизливо кувікає. Ось сумний-пресумний шофер сидить на приступці вантажної машини й не дивиться на божий світ.

— Почім торба сліз? — питає, підходячи, Явтух (Калени-"кович.— Здоров був, козаче.

— Драстуйте,— одказує шофер, відвертаючи голову,— чом це ви не на своїй "Победі", а пішечки?

— А я не сподівався, що доведеться комусь позичати каністру на сльози,— статечно каже Явтух Каленикович і сідає поруч шофера.

— Нема чого мені плакати,— розсудливо й серйозно веде мову шофер, розв'язуючи кисет, беручи тютюну собі й пропонуючи сусідові,— тут аби встигав бублика крутити, така запарка в нашому карликовому колгоспі, куріть!..

— Кинув це зілля,— зітхнув Явтух,— од нього серце пухне. Все одно, як твоє, Михаїле, серце од півторатонки...

— На "Победі" воно легше...

— А на крилах?

Запитання поцілює Михайла в найдошкульніше місце. Він скакує на рівні й починає нервово бігати перед Явтухом Калениковичем:

— А бодай вас жаба хвицьнула! Чи не деймон-спокус-ник посилає вас на мене?! Крила!.. На глум, чи що, згадуєте військовому льотчикові діро крила? ч

— Ніхто ж тобі не забороняє мріяти... Правда?

— .Правда,— зітхає, як ковальський міх, Михайло,—мрію, Явтуше Калениковичу... Кручу ото бублика, а сам немов, бачу, як дорога провалюється під мене, обабіч небо, у крилах свистить вітер, я лечу... І серце тоді не болить, не відчуваю ніякої контузії, лечу, як колись... Опам'ятаюсь — півторатонка.

— Я б до тебе за пасажира нізащо не сів! —

— І нічого, крім мрій, мені не залилося,— скаржиться шофер, знайшовши вдячного слухача,— а колись було... Хто перший пілот в ескадрильї? Я. Кого становлять ведучим? Мене. Налетять, було, "месери" 8. Злетимо всі. Я крилами погойдаю, мовляв, тісніше гуртуйсь, орли!..

Шофер замовкає, стоїть, одвернувшись, потім підіймає капот машини, нахилиється до мотора. Коли він поверта обличчя до Явтуха Калениковича,— їй сліпому видно, що Михайло витирає очі нечистим клякцем.

— А я саме з цим до тебе й прийшов,— навмисне недбалим голосом каже голова колгоспу.— Господарство у нас могутнє, розмах гвардійський, землі до гибелі, без літака не обійдешся...

— Куди там,— каже похмуро шофер,— у вас і грошей не вистачить на літака... Обійдетесь без авіації...

— А на чому ж літати? — запитує Явтух.— На чорті, як Вакула у Гоголя? У нас техніка вища! Нам без літака як без рук. Шкідників нагально потруїти, добрива розсипати по буряках, курчаток з інкубатора привезти, мальків риби, ранню ягоду перекинути до столиці або хоч би їй поле з пташиного льоту оглянути! А уяви собі, що треба голову колгоспу на зліт приставити, га? Підлітаєш і кидаєш того голову просто до президії, як парашутиста! Скільки тієї слини інші голови ковтнуть!..

— — Та я б,— каже Михайло, захлинаючись од хвилювання,— я б вас, Явтуше Калениковичу, тільки вищим пілота-жемвовив!

— Спитай раніше, чи я б до тебе сів! — жартує голова.— Такий скажений одразу мертво петлю вкрутить або заведе в штопор, ну тебе!..

— Значить, реальне діло? — все ще не вірить шофер.— Придбаватимете літака?

— Смішне твоє питання... Чого б же я дунив? Ну, мати нового літака, як то кажуть, не вистачить бюджету... А коли б ізнайти вже держаного? Та коли б яка установа подарувала?.. Нам можна й латаного...

— Еге, чого схотіли! Сільгоспавіації подарують!

— А хоч би й сільгоспавіації? Хіба тобі не однаково? Аби ти літав на ньому! Zobов'язуюсь посадити тебе на літака! Все... Ми й хату тобі поставимо коло аеропорту, ангара, чи як він там зветься...

— Не треба хати! — категорично заявляє шофер.—\* Я під крилом житиму!.. Ух, ти моя чепурушечко! — несподь вано гладить він капот машини.— На кого ж я тоді тебе покину?!

І далі, викликаючи подив ярмарчан, починає пританцьовувати, співаючи: "Первым делом, первым делом самолеты, ну/а девушки, а девушки потом!"

Явтух Каленикович іде далі ярмарком, посміхаючись у вуса, а люди знов сушать собі голови: шофер людина ста\* течна, чим же це його Явтух підштрикнув?

Сидить циган в яскравому оточенні мідяного посуду, Циган як циган: смаглявий, аж чорний, верткий і меткий, він рекламує свій товар, аж вухам боляче:

— Казан мідний, солідний! Сам варить, сам парить, сам смажить, сам пряжить! Купуй, бо додому одвезу! Поставлю серед колгоспного двору, світитиме, як сонце! Ай, казан!..

— Сам і майстер? — питає, зупиняючись, голова колгоспу.

— Драстуйте, Явтух Каленикович,— вітається циган,— майструємо з батьком...

— Який у вашому колгоспі трудовень?

— Рано загадувати,— показує білісінькі зуби циган,— хліб ще не в коморі! Змолотимо, зважимо, тоді й людям скажемо!

— Гаразд,— схвалює Явтух Каленикович,— от тільки без вивіски працювати не рекомендую... Теж мені Сорочин\* ський ярмарок! Звідки я знаю, що ти не кустар, а колгоспник? Постав біля себе табличку: "Продукція колгоспу "Соц" праця", нехай вона за тебе гукає до людей!

— На ярмарку повинно бути весело,— каже казаняр,— товар красивий, люди святкові, співати хочеться!..

— А ти й співай замісто реклами,— кидає голова і йде геть, потиснувши циганові руку. І з новим шалом голос казаняра бентежить ярмарок. На цей раз циган співає веселої пісні.

Жваво торгують колгоспні ятки з городиною. Кавуни рябі й чорні, червоні помідори, сині баклажани, пізні кабач\* ки. Сливи, яблука й груші. Терен. Кілька сортів доморослого винограду, над яким мигтять на сонці бджоли й оси. Ста\* течні, в білих халатах, запнуті марлевими хустинками колгоспниці. Коло них натовп. Багато хто купує, а ще більше — спостерігачі.

— Диви, як у людей культурно,— каже один приїжджий другому,— а ти хотів везти без халатів!

— Явтух своїх продавців минає, бач, обійшов ятки стороною! Що це він там знов набачив?

На чистенькому спориші сидить ветха баба, розіклавши перед собою на купки зілля. Тут і валер'яновий корінь, і материнка, і деревій, і калган, чистотіл, безсмертники, трава зубрівка, соняшниковий цвіт. Сухенькими, темними пальцями баба перебирає товар, ласкаво торкаючись кожного листочка й стеблинки. На бабі старосвітський очіпок і темна дерга.

— Давно болить мені поперек,— каже Явтух Каленикович, удавано крекчучи, присідаючи коло зілля,— радили шалфій, чебрецеві припарки... Еге, бабо Явдохо, це ви? Драстуйте...

— Доброго здоров'я, синку,— одказує баба тихеньким, лагідним голоском,, придивляючись до покупця,— чи не старого Каленика пагонець? Бач, як тебе розіпхало...

Явтух Каленикович зітхає, зручніше вмощується на спориші коло зілля й з цікавістю подивляється на бабу:

— Калеників, Калеників, бабуню... А ви ж оце так здалеку забилися сюди? Либонь, ноги вже не танцюристі? .Сто год одходили на цім світі?

— Ще немає сто год,— охитненько гомонить баба,— сто год — великий вік, синку. До дев'яноста хоч би дожити...

— Як же не дожити, коли самі аптеку держите! Живіть, бабо Явдохо... А чом це вас діти торгувати послали, хіба нікого молодшого не знайшлося?

Баба для чогось перекладає з місця на місце кілька корінців і доброзичливо дивиться на співрозмовника:

— Ні молодшого, ні старшого,— сама як палець, синку. Обіцяв онук один — інженером працює — до себе взяти, та, мабуть, забув... Отак і живу з корінців та зілля...

— А колгосп же як? — запитує зацікавлено Явтух.

— І колгосп так. Доки ходила в городню бригаду полоти, держали... А тепер, кажуть, як одкриємо будинок для старих, то туди її...

— А той інженер присилає що-небудь?

— Прислав, спасибі йому, прислав! — відгукується радо баба.— Як ото війна скінчилася, то прислав був аж сто рублів...

— Убоїще він, а не інженер,— похмуро зауважує Явтух,— я б його, дикуна, по партійній лінії притяг! Правління колгоспу теж неначе з гоголівських часів! От люди! І скажіть мені, бабо Явдохо, чи таких людей сіють, чи вони самі родять на наше нещастя?!

Баба обережно витягає з-під купки зілля чорненького коріння й подає Явтухові Калениковичу:

— Оце, синку, од попереку. Покришиш да запариш, як чай, а тоді по наперсточку вранці, вдень і ввечері... І серце не дражни, бо всі хвороби на світі од серця... .

— Спасибі,— нехотя дякує Явтух і не бере корінця. Потім він щось зважує, замислюється й гірко каже:— Не дражни... Ех, бабо, бабо! Які ото бувають ще люди погані... Виховує їх партія й Радянська влада, освіту дає, філософію показує, а вони як дерев'яні!! Ну, хіба ви не заробили в людей спокійної старості? Чого ж вони вами гидують, невігласи?! Та вони однієї ваш'ої оцієї руки не варті, мамо...

Явтух Каленикович обережно бере сухеньку бабину руку й підносить до уст. Баба ніяково ховає руку:

— Не треба, синку... Тут же ярмарок...

Очі у баби мокріють, вона мовчки їх витирає.

— От що я вам скажу, мамо,— рішуче вимовляє Явтух,— прошу я вас — переходьте до мене жити. Хата простора, нова, роботи з вас не питатиму, ходитимете собі по садочку та повітрям дихатимете. Возитиму вас на курорти, щоб до ста років підстрибували... А коли маєте власну хату, то й її перевеземо.

— Згоріла моя, хата,— каже'баба,— разом із родом...

— От і добре,— невлад відгукується Явтух,— беріть зілля та й рушайте до мого двору...

Баба Явдрха занепокоїлась іще на початку запальної Явтухової мови. Тепер вона ніяково оглядається, присуває до себе зілля, обличчя її морщиться від радісної посмішки:

— Ти не дивися, синку, що така древня,— я ще баба роботяща! Я тобі й господарство догляну....

— Цитьте, бабо,—говорить Явтух,— я ще~не скінчив. Без вас господарство доглянемо. А ви розповідатимете людям про свій довгий вік. Ви, мабуть, ще й Гоголя захопили! Як жили люди раніше і як тепер. Щоб не забували, з якої ями на світ божий вийшли... Про кріпацтво батькове й материне... Про злидні, й голод, капіталістичне визискування, куркульський зашморг... Про дев'ятсот п'ятий рік, про нашу Жовтневу революцію, про все, що бачили >й чули...

— Батько твій Каленик гарний був хазяїн,— пригадує баба,— та поміщик його все одно на Сибір заслав...

— От-от... Посадимо вас перед магнітофоном та й запишемо на віки вічні ваші слова... Пустимо по радіо — цілий район слухатиме... Бувайте здоровенькі, ярмаркуйте та не припізнуйтеся на обід...

Явтух Каленикович підводиться— з землі й рушає йти, лишаючи бабу Явдоху обмислити самотою його пропозиції. Хто не підходить після того до зілля, ніяк не може дати собі ради із старою: замісто ромашки баба подає лісову малину, подорожника плутає з~ведмежим вушком...

Ярмарок гуде й далі. Вже закінчено торг за поросю, продавець із покупцем заїдають кавуном гендель. Циган-каза-няр кинув крам напризволяще, пішов випити пива. Шофер Михайло, відїздячи, "газону" півторатонкою й трохи не заїхав " у купу горшків і глечиків. Із

запізненням відкрив свій ларьок книгар, і зараз же по книги посунули покупці, захарастивши прохід між ятками.

"Як же красиво розіклалися книжки на прилавку! Сонце їх враз бере до своїх обіймів, пестить, запалює фарби на обкладинках, пригріває літери назв. Вітерець несе на книжки пахощі довколишнього степу, ворушить ласкаво сторінки. Так і здається, що на прилавку розляглася зграйка різнобарвних живих голубів, які от-от злетять над ярмарковим гомоном...

— Гоголя "Вечори"!.. Історія ВКП(б)!.. Шевченка який том?..

Покупці товпляться біля книжок, одні відходять, другі припливають, без перебільшення можна сказати, що сюди перемістився центр ярмарку. Статечна дітвора — умита й зачесана, в чистеньких сорочках, спідничках і штанцях, боса й засмажена на південному сонці — мовчки протискується під руками дорослих до книжкового багатства..

— Дядю, та пустіть же... Тьотю, та мені ж треба...— чути приглушені дитячі голоси.

Хіба оті дорослі не знають, що книга — це дитяча мрія? І святобливо несуть книжку дитячі руки, притиснувши до стукітливого серця, що немов гупає просто в книжкову палітурку.

Явтух Каленикович, погмонівши із стількома людьми на ярмарку, нарешті вирішує братися до справи, заради якої, власне, й вийшов на майдан. Намір дуже делікатний, бо Явтух Каленикович ніжний батько єдиної доньки. І по--пустила ж гемонська сила, щоб його Палазя та закохалась в роззяву! Дебто, не в роззяву, звичайно, а в парубка. Парубок — комбайнер. Непоганий механізатор, роботящий, смирний. Та такий ото смирний, що блідне й тремтить, ледве Палазя простягне до нього руку. От і випала місія старому дурневі (це в порядку самокритики!) спробувати, чи не можна допомогти Палазі й комбайнеру.

А як допоможеш, коли теперішня молодь і смаку не має до старих звичаїв,— до сватання, наприклад... Виборсуйся, Явтуше!..

Здалеку видно, що комбайнер нудьгує,, сидячи в кузові вантажної машини. Очі продивилися, виглядаючи капосну Палазю на всі боки. Чи не впадає коло дівчини вже хтось інший? Комбайнер відчуває, як сміливість хвилями накочується на його серце, нехай тільки з'явиться, він запитає її руба...

Явтух Каленикович підходить до комбайнера не просто. Це повинно виглядати, як щось цілком випадкове. Покружлявши про людське око, він опиняється поруч автомашини й неголосно каже:

— Здоров, козаче. Що це ти сидиш на сідалі без діла? Хоч кукурікай, абощо...

Комбайнер совається на місці й забуває відповісти на здоровкання. З цього Палазин батько робить висновок, що парубок і сьогодні млявий.

— Запчастини замовив, Явтуше Калениковичу,— мимрить комбайнер, — чекаю шофера... Палазя чи не захворіла часом?

Останні слова вискакують у нього з рота так несподівано, що він сам лякається. І новопридбана сміливість яскравою фарбою червонить щоки.

— Чого ж ти не зайдеш до неї? — без ніякого здивування каже Явтух Каленикович.— Умовлялися з Палазею, що поставиш на штурвал, а сам ні куєш ні мелеш?

— Дак МТС 9 не погодиться!

— Хто там може заперечити? — щиро дивується старий.— Ти ж їм казав, що кохаєте одне одного?

— Явтуше Калениковичу,— вигукує парубок, підхльостуваний сміливістю відчаю,— це діло інтимне, не втручайтеся до наших справ!..

— Бувай здоровий, коли так,— каже Явтух,— з вашими характерами ви ще довго— до тьми не дійдете! Сам батько сватає, а він пручається!..

— Батьку,— з одчаєм відгукується хлопець,— вона мене до нещастя доведе! Каже —"я хочу, щоб у тебе характер був, а не" ганчірка!" А де я його візьму, скажіть на милість?! Мій характер залишається увесь на комбайні!..

Палазин батько позирає мовчки на парубка. Вони з покійною дружиною так не барилися. Через батькову волю переступили, он як. Правда ж, і характери у обох були до пари! Палазі тепер і муляє татова-мамина натура...

Іде ярмарком чолов'яга, старанно ставлячи ноги, щоб, бува, не поточився у всіх на очах. На ньому новий піджак, колодочка з орденськими стрічками, лисувата голова вже почервоніла на сонці. Це — перший підпилий, якого стрічає на ярмарку Явтух Каленикович. Хоче обійти стороною, але той помічає цей маневр і голосно гукає:

— Явтух!.. Каленикович!.. Дружок!..

І, розіп'явши руки для обіймів, іде на Явтуха Калениковича, співаючи на повні груди: "Где же вы теперь, друзья однополчане, боевые спутники мои?.."

Явтух Каленикович, почувавши на собі погляди ярмарчан, рішуче крокує на зближення з дружком. "Ану-ну,— читає він в сотнях очей, звернених на себе,— що скаже фронтовик фронтовикові? Як зустрине один голова колгоспу — другого голову? Послухаємо, підходьмо ближче, наскочила Явтухова коса на камінь!.."

— Здоров, Явтух! — гукає дружок.— Здоров, саперний старшина!..  
Руку, товаришу!..

— Здоров і ти, Гаврило,— спокійно ручкається Явтух,— мінометному лейтенантові моє шанування!.. 4

— Чули? — звертається Гаврило до натовпу, який миттю починає збиратися навколо них.— У нас, фронтовиків, повна субординація! Правду я кажу, гвардії старшина?

— Де це ти картуза посіяв? — питає Явтух.— Сонце голову напекло, пухирі схоплюються...

— Добро,— маше рукою Гаврило,— ходімо, зап'ємо .зустріч...

— Ти вже сьогодні не одну зустріч запив,— лагідно зауважує— Явтух, — стривай, побачать тебе твої колгоспники,— миттю з, правління виведуть, з головування скинуть!

— А скинуть,— погоджується Гаврило,— мене вже з трьох колгоспів скидали...

Натовп регоче, дехто навіть пробує плескати в долоні,

— Можеш вважати себе і вчетверте скиненим,— без тіні посмішки зауважує Явтух Каленикович,— і протекції не допоможуть!..

— А чого ж я й п'ю?! — відгукується Гаврило.— Прощай, красиве колгоспне життя! Край нам прийшов! Організаторам колгоспного руху!..

— Стривай,— звільняє свій рукав з Гаврилових рук Явтух Каленикович,— який же ти в біса організатор? З трьох колгоспів тебе скидали? А до війни із скількох?

— Не менш як із десятиох,— підказує чийсь голос\*

— Брехня! — обурюється Гаврило.

— Господарство розбазарював? Людей у старці пускав? Ідею колгоспного руху компрометував?

— Явтуше! — волає Гаврило.— Хіба ж я навмисне? Не в мені справа... Усіх старих голів виганяють з посад... Колгосп укрупнили, а голів геть... Давай, бач, вищу освіту, агронома, професора!..

Натовп уважно слухає, голосно й жарко дихає на розмовників.

— Доказуй уже,— мовить Явтух,— люди цікаві послухати... Як ото пишеться: "Кажі нам, Гаврило, що тебе казило?"

Слухачі вибухають вдячним реготом і повторюють заднім Явтухові слова. Задні переказують ще заднім. Доки всі сміються, Гаврило продовжує:

— А скільки у нас голів колгоспів із освітою?! Ага!

— Чом же ти не вчився, доки був час? — без зловтіхи питає Явтух.— Багато вчилося, чимало зараз вчиться, що ж ти гадав — довіку під стріхою жити? Ні, партія не так каже... Ми робимо крок у комунізм, а ти хочеш, щоб продуктивність праці тягла нас назад? Не буде тобі хутора, Гаврило! Сьогодні в нашому колгоспі вже тисячі гектарів, машина це диктує, вища організація праці. А завтра, може, й цього буде замало! Завтра вигідно для справи буде не полками битися за врожай, а може, дивізіями, га? Станемо тоді в дивізії, товариші! Партія нас поведе до перемоги. Бо що таке комунізм, товариші? Комунізм — це ми з вами в переможному русі вперед!..

Явтух Каленикович знав, як говорити до людей. Ціп не шукав слів, бо слова до нього самі йшли. Слухачі нехай розбираються. І вони, зважаючи на реакцію, розбиралися правильно.

— Ти ж, Гаврило, цвях, якого поїла іржа. Якоюсь мірою й ми в цьому винні... Допоможемо той цвях відмочити в гасі, та почистити, та подивитися, скільки ще в ньому щирого заліза... Пробач, що так одверто, — у мене од людей секретів нема...

— Спасибі, друже,— після довгої паузи каже Гаврило,— я визнаю критику. І самокритику поважаю. Тільки розкажи ж ти людям, чи й тоді я був іржавий, як ішов на лютого ворога? Чи було в мене залізо, як наступали ми по містах і селах, не шкодуючи крові й життя, визволяли народи з-під ярма фашизму?..

— То був твій обов'язок! — гукають із натовпу.

Явтух Каленикович не одразу починає відповідати, вдивляючися в Гаврила, потім бере його за плечі й веде з собою. Натовп одразу дає їм дорогу й рушає слідом. Так і здається, що це бджолина матка ~йде по щільниках, і бджоли Юрбляться коло неї.

— Значить, не все ще втрачено,— каже тим часом Явтух Каленикович, — коли ти витверезився од нашої розмови. От, наприклад, мене обрано головою нашого колгоспу. Так-так, а ти й не знав? А я ж тільки старшина... Думаєш, голова не лускається од думок? Хоч у мене й є заочна агрономічна освіта, але цього тепер мало. Зимою буду штурмувати вищу агрономію, без вищої не витягну, не виправдаю довіри колгоспників. Чимала в нашому колгоспі тепер парторганіза-ція,— на неї спиратимуся. Колективно підемо до нечуваних врожаїв! ,От скільки клопоту спало на чоловіка... Ходжу оце й питаю себе: чи витримаєш, Явтуше?

— Витримаєш! г—батьоро відгукується натовп.— Не прибіднюйся, старий чорт! Кого ж і ставити, як не тебе!..

— Спасибі! — скидає бриля Явтух Каленикович і вклоняється на всі боки.— Добре вам говорити, а з Явтуха вже мило палає, як із-коняки! Поля сівозмін треба перепланувувати? А землевпорядників лизень лизнув! Облік праці, прибутків, видатків ускладнився? А бухгалтерів з пальця не висмокчеш! От, наприклад, не влаштовує мене тракторна бригада. На мій колгосп дивізію треба!

— Будинок культури будуватимеш? — докочується за" питання десь іздалеку.

— От бачите, ще одна справа! — вигукує Явтух Каленикович.— А Явтух зроду так відповідально не будував! І от, давай Будинок культури, та не який-небудь, а соціалістичну фортецю! Щоб той, хто в повному комунізмі житиме, не сказав про нас: "Фантазії не було в людей! Гордого льоту не відчувається!" Не хочу я такого вироку історії, дорогі співгромадяни!

— Проект вже замовили? — допитується чийсь діловий голос.— Дивіться, щоб не впхнули вам kota в мішку!

— Не впхнуть, не бійтеся! — несподівано озивається Гаврило й оглядається на людей.— Ми Європу пройшли, нам архітектурою баки не заб'єш!..

— Правильно, Гаврило! — лунає відповідь з натовпу й усі навколо щиро регочуть.

— А скажіть, Явтуше Калениковичу,—допитується голос іздалеку,— чи й відпочинок заплановано?

Всі гуртом починають гомоніти. Одне сміється й заперечливо маше рукою, друге береться щось доводити, третє не знає, кого й слухати.

Громадяни! — гукає Явтух Каленикович.— Обов'язково заплановано! Стоятиме курінь в саду над водою, кухар у білій намітці годуватиме відпочивальників компотом, смалитиме оркестр, крутитиметься кіно, випишемо з бази сорок штук солов'їв...

— Га-га-га!—сміються слухачі.— Явтух діло знає!

— Не смійтеся, я серйозно! І солов'ї співатимуть за нашим замовленням.

Явтух бачить когось попереду й зупиняється.. — Продовження мрій про завтрашній день переноситься до клубу,— каже він,—викличемо архітекторів, поговоримо... А зараз прошу вас розійтися по своїх справах, бо я бачу одного товариша з райкому партії, і мені, мабуть, чуба грітимуть за недостатні темпи осінньої оранки...

Весело гомонячи, натовп рідшає, Явтух Каленикович лишається удвох з Гаврилом.

— Заходь обідати, Гаврило...

— Не зайду,— каже Гаврило,— піду одмивати іржу...

— І то хліб,— погоджується Явтух і наближається до райкомівського працівника.

— Немає мені іншого діла, як гріти вам чуба,— каже той, чувши останні головині слова,— вам чуба нагріють самі колгоспники, коли справді затрималися з оранкою! Мене друге цікавить: що оце ви тут поробляєте? Продаєте чи купуєте? А пам'ятаєте, у Гоголя один батько на ярмарку та посватав доньку за енергійного парубка?

— Що тодішній ярмарок! — жваво відгукується Явтух Каленикович і витирає хусткою піт.— Нехай би він тепер ярмаркував!..

1950

1 ...з легкої руки Гоголя та Горького...— М. В. Гоголь написав повість "Сорочинський ярмарок", О. М. Горький — нарис "Ярмарок у Голтві".

2 Катальпа — рід листопадних (рідше — вічнозелених) дерев родини бігنونієвих. Поширені в Японії, Китаї та Північній Америці. На Україні культивуються як декоративні насадження.

3 Колії — учасники Коліївщини (1768 р.), великого народно-визвольного повстання селян Правобережної України проти польсько-шляхетського гніту (ватажки М. Залізняк, І. Гонта та ін.).

4Щорс Микола Олександрович (1895—1919) — герой громадянської війни на Україні, командував червоногвардійським загonom у боях проти німецьких окупантів, на чолі Богунського полку, Першої Української радянської дивізії і 44-ї стрілецької дивізії бився з петлюрівцями. Загинув у бою.

5 Пархоменко Олександр Якович (1886—1921) — герой громадянської війни на Україні. Учасник революції 1905—1907 рр., Лютневої і Жовтневої революцій. В 1939—1921 рр. командував групою військ у боях проти григор'євщини, денікінців, військ буржуазно-поміщицької Польщі, врангелівців. Був начальником кавалерійської дивізії 1-ої Кінної армії. Загинув у бою з махновцями.

6Котовський Григорій Іванович (1881—1925) — герой громадянської війни на Україні. Учасник революційного руху з 1902 р.. організатор збройних виступів молдавських селян у 1905 і 1915 рр. Учасник Жовтневої революції в Молдавії. В громадянську війну командував кавалерійською бригадою, дивізією, корпусом.

\* Солопій Череві к... Парася Черевиків на — гоголів— ські персонажі. Центральному героєві оповідання, голові колгоспу Явтухові Калениковичу, автор також дає ім'я по аналогії з гоголівським персонажем — сільським головою Явтухом Макогоненком з "Вечорів на хуторі біля Дикаиьки".

8 "М е с е р" — німецький військовий літак-винищувач конструкції В. Мессершмітта (1898—1978).

9 М Т С — машинно-тракторна станція. Державні сільськогосподарські підприємства, які створювалися (з 1928 р.) для технічної та організаційної допомоги колгоспам. В МТС зосереджувались основні знаряддя сільськогосподарського виробництва (трактори, комбайни та ін.). З 1958 р. були реорганізовані в ремонтно-технічні станції (РТС), а техніка передана колгоспам.